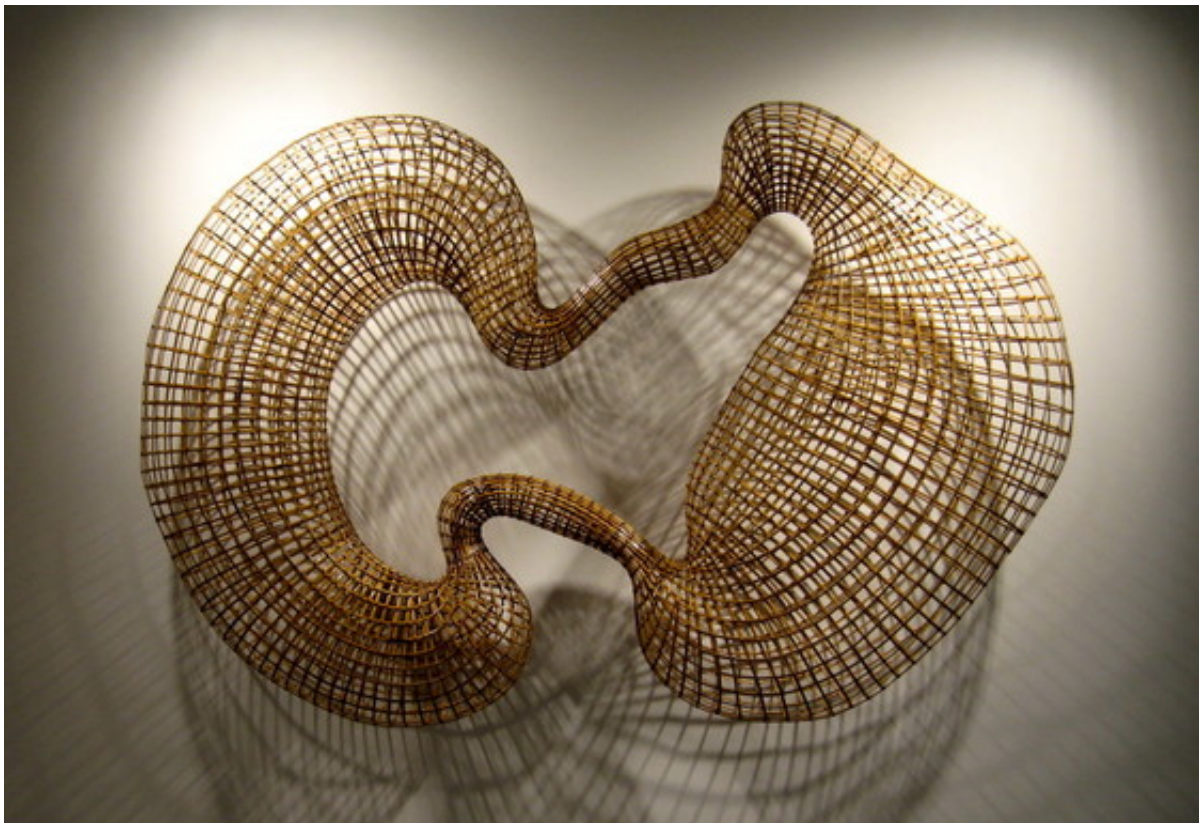

Hvor stor er en ting?

//

//]]]]> //]]>

KRONIKK: Immanuel Kant (1724-1804) framsatte i sin tid en av filosofihistoriens mest radikale teser: Det finnes ingen verden i tid og rom uten mennesker. Så selv om menneskearten først dukker opp relativt seint i universets historie, har tingene alltid vært relatert til oss. Ellers ville de ikke vært plassert i tid og rom. Kanskje hadde han rett?

Av Truls Wyller, professor i filosofi ved NTNU

Jeg vil her presentere en enkel argumentasjon for at Kants del-tese om rommet ikke bare er radikal, men kanskje også sann.¹ Tanken er at ting ikke ville hatt noen bestemt, romlig størrelse uten sitt forhold til mennesket som målestokk. «Mennesket er alle tings mål», som en av de gamle grekere sa.

//

//]]]]> //]]>

I dette forutsetter jeg at størrelsen på vanlige objekter som stoler og bord, biler og hus, er noe konkret, ikke noe abstrakt. Denne distinksjonen kjenner vi fra en lek som «20 spørsmål»: Allmennbegreper som «kjærlighet» eller «hund» er abstrakte fordi de ikke gjeldebestemte forekomster av kjærlighet eller hunder, men alle tenkelige forekomster i nåtid, fortid og framtid – kanskje til og med hinsides tid og rom. Men konkrete ting er plassert bestemte steder i tid og rom, og en romlig egenskap som størrelse er selv noe konkret.

Det er i hvert fall en klar forskjell på den konkrete størrelsen *meter* i virkeligheten og en «meter» symbolisert med en strek på en tavle. Begrepet «meter» kan godt symboliseres i modeller på den måten, men da er det nettopp en generell eller abstrakt, ikke en bestemt, konkret størrelse.

Tingens konkrete størrelse

Hvordan er det nå mulig å ha kunnskap om en tings konkrete størrelse? Den er ikke noe vi uten videre sanser i tingen. Ser vi en isolert ting i havståke eller på nattehimmelen, vet vi ikke alltid hvor stor den er. Vi må også se den i forhold til andre ting; til svaberg, båter, trær eller månen. På den annen side vet vi ikke hvor store noen ting er hvis vi bare kjenner forholdet mellom dem. Det hjelper lite å vite at en bil er dobbelt så stor som en annen bil hvis vi ikke allerede vet hvor stor den andre bilen er.

For virkelig å vite hvor stort noe er, må vi altså både sanse ting og kjenne størrelsesforholdet mellom en del ting. Men heller ikke det er tilstrekkelig.

Tenk på et vesen som vokser opp i et fly, la oss kalle henne Marie. Hun tilbringer store deler av livet liggende på flyets glassgulv. Der observerer hun alle verdens sansbare gjenstander – fra steiner, sandstrender og klipper til klodens rike flora og fauna. Av en merkelig grunn ser hun aldri mennesker hun gjenkjenner som sine like der nede på bakken. Hun kjenner heller ikke avstanden mellom flyet og bakken. Men ellers vet hun alt som er verdt å vite om forholdet mellom tings sansbare størrelser. Likevel aner hun ikke hvor store de er, for den avgjørende informasjonen mangler: Hun kan ikke relatere dem til seg selv.

Marie vet ikke mer om jordiske tings størrelse enn en person som ser dem på en TV-skjerm eller bare kjenner avstanden «meter» markert med streker på en tavle. Enda så mye hun vet om tingene der nede, kjenner hun altså ikke deres konkrete, bare deres abstrakte eller symbolske størrelse. Men en dag skjer det noe rart. Hun får vite avstanden mellom flyet og bakken. De geometriske lovene for sanseperspektiv kjenner hun allerede, og nå slår det ned i henne som et lyn: «Aha, så

store er altså tingene – i forhold til meg selv!» Før hun kan sette tingene i forhold til seg selv, aner hun ikke hvor store de er. Etterpå vet hun det slik vi alle vet det: i forhold til sin egen kropp.

Kroppens målestokk

På den måten er kroppen vår liksom en målestokk for hele verden. Det vet vi i praksis fra bruken av kart, skisser og andre modeller. Kart eller arkitektmodeller er ikke små gjengivelser av små ting. De er «krympede» gjengivelser av verden som ikke ser merkelige ut på noen måte, for størrelsesforholdet mellom tingene er akkurat som i den virkelige verden. Så i en arkitektmodell er små hus befolket av små mennesker, og vil vi utvide modellen, tar vi det som en selvfølge at alle andre deler av den er forholdsvis like små.

Det vil si, vi tar det som en selvfølge at modellen er global. Den utgjør liksom en alternativ, liten «verden», den representerer ikke lokale, små avvik fra den virkelige verden.

Vi kan til og med selv inngå i modellen: «Se der er du, Petter, og her er jeg, Truls». På den måten kjenner vi forholdet mellom oss selv og *hele* den modellerte verden, ikke bare mellom oss selv og andre ting i verden. Og når vi vet at tings virkelige størrelse avviker så og så mye fra størrelsen i modellen, har vi reell, objektiv kunnskap om tings globale størrelse i virkeligheten til forskjell fra deres størrelse i en modell. I en viss forstand kjenner vi altså hele verdens størrelse.

Men hvordan er dette i det hele tatt mulig? Hvordan kan vi mennesker både befinne oss i verden og utgjøre en global målestokk for hele verden?

Dobbelrollen

Jeg ser ingen annen forklaring enn at vi befinner oss i en kroppslig dobbelrolle, slik også Kant og mange filosofer etter ham har gjort oppmerksom på. Vi kan observere vår egen kropp som en gjenstand, samtidig som vi i rollen som aktiv, sansende organisme oppfatter oss selv som målestokk for observerte gjenstander. Derfor kan aha-opplevelser i forhold til observerte tings størrelse også gjelde oss selv, som når vi ser vårt speilbilde i et mørkt vindu uten å gjenkjenne oss selv. «Så liten den sofaen er i forhold til det mennesket», tenker vi kanskje, og vi befinner oss i en liknende situasjon som Marie i flyet: Vi kjenner bare størrelsesforholdet og vet ikke hvor store noen av delene er. Men i samme øyeblikk som vi gjenkjenner oss selv i speilbildet, vet vi det.

Denne dobbelrollen kan også forklare at selv om rommet er noe menneskelig, befinner vi oss som objekter på avgrensede områder innenfor det – med en mengde ting plassert utenfor oss. Noe tilsvarende kan vi si om menneskekroppen som en del av sitt eget perseptuelle felt.

Her vil vel likevel noen innvende: «OK, kanskje er det slik for oss mennesker at vi må omgås ting i praksis for å vite hvor store de er. Men én ting er menneskelig kunnskap, en annen ting er tingenes

egen størrelse. Det skal mer til for å vise at Kants radikale tese stemmer». Faktisk tror jeg de skisserte tankeeksperimentene viser noe mer. De tyder på at alternative måter å ha kunnskap om tings konkrete størrelse på *ikke kan tenkes*.

Det utenkelige

Tenker vi oss en guddommelig, kroppsløs allviter som sanser alle verdens ting fra alle synsvinkler samtidig, ville vedkommende være i Maries situasjon: Uten en kropp ville han eller hun være avskåret fra den beskrevne aha-opplevelsen av ting som «så» store. I et slikt kunnskapsscenario kan vi heller ikke se for oss noen sannhet om tingenes konkrete størrelse. Størrelse er jo en kvantitet, og det virker ikke bare vanskelig, men meningsløst å bestemme en tings kvantitet som noe annet enn et antall av eller et forhold mellom enheter. Nettopp i rollen som kunnskapssubjekt kan imidlertid vi mennesker utgjøre en fysisk målestokk for størrelse som en «global» egenskap ved ting.

Så fremt det finnes sannheter om tings konkrete, partikulære størrelse, synes de altså å forutsette noe slikt som en menneskelig målestokk.

Teksten er basert på en kronikk i Adresseavisen 26. juli 2008.

¹ Artikkelen er vel å merke ikke ment som Kant-eksegese, og tankegangen finnes sikkert ingen steder hos Kant. Men jeg tror den harmonerer godt med tre sentrale Kant-teser: (1) Rommet er noe anskuelig og partikulært, ikke noe konseptuelt. (2) Dette rommet forstår vi bare som et kroppslig retningsrom. (3) Et mer objektivt rom av type (1) finnes ikke. Ellers er jeg inspirert av en del indeksikalitetsteoretisk litteratur, blant annet av Peter Strawson, Ernst Tugendhat og, ikke minst, Heidelberg-filosofen Anton Friedrich Koch.